

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР

УКРАЇНСЬКОЇ

ПОЛОНІСТИКИ

Київські полоністичні студії

Європейський
вимір
української
полоністики

Київ 2007

Історія літератури

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
 Інститут філології
 Інститут літератури імені Тараса Шевченка НАН України
 Міжнародна школа україністики НАН України
 Національний університет державної податкової служби України
 Бердянський державний педагогічний університет
 НДІ слов'янознавства і компаративістики

Київські полоністичні студії. Європейський вимір української полоністики. –
 Том IX. – Київ, 2007. – 576 с.

ISBN 978-966-96761-7-7

До збірника увійшли праці українських та зарубіжних учених, які займаються дослідженням актуальних проблем української полоністики. Тематика вміщених працює як літературознавчі, так мовознавчі проблеми.

Видання здійснене за підтримки Польського Інституту у Києві

Відповідальний редактор та упорядник
Ростислав Радишевський

Редакційна колегія:

проф. д.ф.н. О.Г. Астаф'єв, проф. д.ф.н. Ю.Л. Булаховська, ак. НАН України
 М.Г. Жулинський, проф. д.ф.н. М.І. Зимомря, проф. д.ф.н. Ю.І. Ковалів,
 закордонний ак. НАН України С. Козак, проф. д.ф.н. Р.П. Радишевський, проф.
 д.ф.н. Г.Ф. Семенюк, проф. д.ф.н. Т.О. Черниш.

Рецензенти:

проф. д.ф.н. Ю. І. Ковалів
 проф. д.ф.н. П. С. Вовк

Рекомендовано до друку на засіданні Вченої ради Інституту філології
 Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Протокол № 4 від 19 листопада 2007.

1. **РАДИШЕВСЬКИЙ Ростислав.** Підсумки української літературознавчої полоністики **7**
2. **БУЛАХОВСЬКА Юлія.** Про польську поезію першої і другої половини ХХ-го століття. Спільне й відмінне **36**
3. **NASIŁOWSKA Anna.** Intelktualiści w PRL – od stalinizmu do początków opozycji **43**
4. **МИЦИК Юрій.** Віршована хроніка про битву під Каневом 1662 року **64**
5. **ПОПЛАВСЬКА Наталія.** Форми полемізування у католицькій та православній публіцистиці кінця ХVI – поч. ХVII ст. **79**
6. **СУХАРЄВА Світлана.** Внутрішній вимір Слова Божого у польськомовній прозі поберецької доби **91**
7. **ТКАЧУК Руслан.** «Relacja, u uważenie postępów niektórych około Cerkwi Ruskich Wileńskich...» Іпатія Потія у контексті культурно-історичних обставин поберецької доби **97**
8. **FABIANOWSKI Andrzej.** Ukraina romantyków polskich. Studium wielokulturowości **103**
9. **ЄРШОВ Володимир.** Волинсько-литовська котерія. Ідея спільності **113**
10. **ЦЬОЛИК Наталя.** Стихія мистецтва Вальтера Скотта в романі «Кірджали» Михайла Чайковського **120**
11. **САВЧУК Євгеній.** Тимон Заборовський – віщ Медоборів. Спроби самоідентифікації **125**
12. **ЮРЕВИЧ Марина.** Образ України у «Спогадах Волині, Полісся і Литви» Ю. І. Крашевського **133**
13. **ЧОРНОУС Світлана.** Жанр «літературної подорожі» у творчості Юзефа Ігнація Крашевського **137**
14. **АИДАЧИЧ Деян.** Упир у польській літературі ХІХ століття **144**
15. **ХАЙДЕР Тетяна.** Бенъовський крізь призму імагології: від «принца датського» до козака **154**
16. **КОЛЯНОВСЬКИЙ Віктор.** Й. Ролле – представник літературно-культурного та історичного пограниччя **159**
17. **ЗАХАРОВ Віталій.** Естетика Чистої Форми Станіслава Ігнація Віткевича **171**
18. **ПОГРЕБЕННИК Володимир.** Буряне поліття (1939–1940) в письменницькій візії «Діалогів із Сов'єтами» Станіслава Віткевича **177**

4 *Європейський вимір української полоністики*

19. ЯСНІЙ Ярина. Тетралогія «На високій полонині» Станіслава Вінченза: міф, традиція, історія	188
20. КОВАЛЬ-ФУЧИЛО Ірина. Дорога додому і дорога до Бога у творчості Тадеуша Ружевича: міфопоетичний аналіз творчості	198
21. ЦИХОВСЬКА Елліна. Ніцшеанська філософія та модифікація образу коваля у віршах Л. Стаффа	207
22. КОЧЕГАРОВА Степанія. Хронотоп еміграційних віршів Казимежа Вежинського	215
23. ФРИС Ірина. Міфологічне прочитання творів Тадеуша Новака польською критикою	226
24. РЕКА Дарина. Екзистенційна лірика Віслави Шимборської	235

Компаративістика

1. АСТАФ'ЄВ Олександр. Інтертекстуальність «Кримських сонетів» Адама Міцкевича	243
2. ВЕРЕТЮК Оксана. «Український» Бруно Шульц: наукова рецепція, популяризація	248
3. НАХЛІК Євген. Письменницький діалог з Долею: досвід Міцкевича і Словацького	254
4. ЯКОВЕНКО Сергій. Концептуальність пам'яті у прозі Чеслава Мілоша та Владіміра Набокова	264
5. ZAJAS Krzysztof. Interdyscyplinarne dyskursy pogranicza	274
6. FAZAN Jarosław. Obrzeża Europy jako centralny problem ponowoczesnej literatury. Wizja pograniczności w podrózpisarstwie Andrzeja Stasiuka	283
7. ВАХНІНА Лариса. Українсько-польське пограниччя в контексті європейських етно-культурних досліджень	294
8. СУХОМЛИНОВ Олексій. Амбівалентність поняття пограниччя (на прикладі кресів)	301
9. БРАЦКА Марія. Балагульщина і козакофілство: типологія романтичних явищ	309
10. БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ Василь. Україна в провідних польських часописах I половини XIX століття	318
11. ЗЕЛІНСЬКА Лідія. «Karpassy Górale» Ю. Коженювського й «Верховинці» Г. Хоткевича: корекція культурного стереотипу матері	324
12. ПЕТРИЧЕНКО Надія. Фантастичний компонент у польській, українській і російській прозі	333

Зміст

5

13. ГОНЧАРЕНКО Богдана. Проблематика жіночої емансипації та її відображення в українській та польській літературах другої половини XIX століття	344
14. МЕДИЦЬКА Мирослава. Символістський театр Станіслава Виспянського і Спиридона Черкасенка: типологічне зіставлення драм «Варшав'янка» та «Про що тирса шелестіла»	354
15. ЯРУЧИК Віктор. Організація літературно-видавничої діяльності українців у Польщі після Другої світової війни	365
16. ЖУЛИНСЬКА-ЯРУЧИК Ольга. Літературно-критична діяльність Є. Маланюка у варшавському часописі «Biuletyn Polsko-Ukraiński»	372
17. ДОВЖОК Тетяна. Постать Іншого та її аксіологічний контекст у повоєнній польській прозі пограниччя	382
18. ОЛЯНДЕР Луїза. Епоха в романі-епопеї «Sława i chwala» Я. Івашкевича та «Тихий Дон» М. Шолохова. Національний і загальнолюдський аспект	397
19. ХАРЛАН Ольга. Катастрофізм художнього простору прози Ірини Вільде і Полі Гоявчинської	402
20. ДУНАЙ Анджей. Wielowymiarowość prozy Wiesława Myśliwskiego, Walentina Rasputina i Grygira Tiutiunnyka	419
21. КРУПКА Мирослава. Творчість Мануели Гретковської у контексті сучасної української жіночої прози	421
22. ЛЕВИЦЬКИЙ В'ячеслав. Естетичний канон польського верлібру в сучасній українській поезії	428

Мовознавство

1. ФАЛОВСЬКИЙ Адам. Rusin Iwan Użewicz: językoznawca - polonista - europejczyk	435
2. ВОЛЬНІЧ-ПАВЛОВСЬКА Ева. Wiedza o językach mniejszości autochtonicznych w nauczaniu polonistycznym	441
3. СТАВИЦЬКА Леся. Українські елементи в польському субстандарті	449
4. ЧЕРНИШ Тетяна. Komponent historyczny w szkoleniu polonistycznym	452
5. ЄРМОЛЕНКО Сергій. Lingwiata jako tłumacz, czyli polsko-ukraiński przekład poetycki jako przedmiot refleksji językoznawczej	458
6. БРАЦЬКІ Артур. Соціолінгвістична проблема двомовності в польських і українських дослідженнях	463

6 *Європейський вимір української полоністики*

7. **МОГИЛА Оксана.** З українсько-західнослов'янських лексико-семантичних паралелей **470**
8. **КРАВЧУК Алла.** Елементи синтаксису в посібнику з польської іменної словозміни для українців **477**
9. **НІКОЛАЄНКО Лариса.** Семантична експлікація номінантів заздрості та ревнощів у польській, українській і російській мовах **487**
10. **НЕПОП-АЙДАЧИЧ Лідія.** Стереотип квітки в польській мові та культурі (на матеріалі словників польської мови). Частина 2 **493**
11. **АСКЕРОВА Ірина.** Семантичний розвиток деяких назв психічних феноменів у польській мові **501**
12. **МИХАЛЬЧУК Оксана.** Польсько-українські мовні взаємини у сучасній українській ономастичній лексиці (на матеріалі мікротопонімії та прізвиськових назв Надвірнянського району Івано-Франківської області) **508**
13. **КРАВЧИК Александра.** Dublety leksykalne u dwóch mieszkaneł wsi Maćkowce na Podolu **512**
14. **КРАСОВСЬКА Хелена.** Problemy i perspektywę nauczania języka polskiego na Bukowinie północnej **516**
15. **ЛІЧКЕВИЧ Вікторія.** Przestrzeń kulturowa w nauczaniu języka polskiego jako obcego na Uniwersytecie Państwowym w Kamieńcu Podolskim **521**
16. **ВУС Наталія.** Польські модальні засоби у словниках молодіжного та учнівського жаргонів **528**
17. **ДЕМ'ЯНЕНКО Наталія.** Місце фразеології у підготовці полоніста у вищих навчальних закладах України **534**
18. **ПАСЮРКІВСЬКА Марія.** До проблеми мовного образу птахів (пол. orzeł, jastrząb, sęp, sokół, sowa) в польській фразеології **541**
19. **МОКЛИ ЦЯ Андрій.** Структура футуристичного тексту: лінгвостилістичний аспект (на матеріалі польської літератури ХХ ст.) **547**
20. **ВОЙЦЕВА Олена.** Культурно-інформаційний потенціал назв плавальних засобів у польській мові **553**
21. **ПАЦЕСВСЬКА Олена.** Міжслов'янський переклад як невід'ємна складова формування перекладознавчої компетенції полоніста **561**
22. **МЕДВІДЬ Федір.** Українсько-польське партнерство в умовах поглибленого сусідства між Україною і ЄС **569**

Волинсько-литовська котерія: ідея спільності

1831-й рік став вододілом між самовпевненими романтичними уявленнями кременецького періоду в розвитку польськомовної літератури Волині і новим часом, новими умовами, новою реальністю, що впевнено просувалися Правобережжям. Сьогодні ми знаємо, що цей час буде історично обмежений 1863 роком. Тоді ж, після 1831-го, здавалося, що наступав період компромісу, толерантності і взаємних домовленостей. Майже тридцять років активне життя нового покоління, зосереджувалось на пошуках інших шляхів співжиття, співіснування і, природно, співпраці. Змінювалось все: змінювалась Російська імперія, змінювалась Європа. Відходив на другорядні ролі «класичний» романізм, Східною Європою повільно просувались ідеї позитивізму. Однак, на периферії культур, власне на Волині, яка належала саме до порубіжної культури як царства Польського, так і Російської імперії, виявлявся процес соціальної і культурної інерції. Тому саме тут нові адміністративні зміни чи інтелектуальні новації сприймалися з певним острахом. Незвичні ідеї та форми розглядалися переважно як потенційно небезпечні для того маленького упорядкування чи облаштуваності, що більш-менш гарантували відносний спокій.

Пригадаємо, що французька література, яка протягом XVII – XVIII століть займала провідні позиції у розповсюдженні прогресивних ідей класицизму та просвітництва, у кінці XVIII – на початку XIX століття була витіснена на узбіччя літератур Німеччини та Англії. У цей же період у Франції, заляканій повстанням 1789 – 1794 рр., диктатурою періодів Консульства й Імперії (1799 – 1814), нарешті, наслідками загальної депресії, що наступила після 1815р., розвиток романтизму зтягнувся і завершився значно пізніше, ніж у сусідніх літературах¹. Іншими словами, французька література у першій третині XIX століття, за влучним висловом Д. С. Наливайка, «перебуває в склеротичному стані»².

Безумовно, різна вага та неспільномірність подій у Франції та на Волині не є підставою для того, щоб ставити ці явища в один ряд загально історичного контексту. Однак, характерний для двох культур факт соціальної інерції демонструє перцепцію спорідненості і, відповідно, пропорційність духовних, а в цьому випадку й художніх рефлексій. Тому не дивно, що для волинського літератора соціальна інерція, викликана подіями 1793 та 1831 років, по-перше, була не менш значимою та, по-друге, залишилась важливим і впливовим фактом і фактором у поступі волинської літературної традиції.

¹ Наливайко Д. С., Шахова К. О. Зарубіжна література XIX сторіччя. Доба романтизму. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. – С. 105–106.

² Наливайко Д. Французький символізм як зміна метамови європейської поезії // Слово і час. – № 7. – 1998. – С. 23.

Пошуки морального, соціального і політичного консенсусу, а далі - похідних від них – естетичної й літературної визначеності серед митців художнього слова Волині, не були простими й безболісними. На початку п'ятдесятих років XIX століття волинське містечко Чуднів Житомирського повіту (тепер райцентр Житомирської обл.) відіграло помітну роль у розвитку польської літератури не тільки Волині, а й Російської імперії в цілому. З 5 по 12 червня 1841 р. в маєтку вже широко відомого на той час письменника та публіциста графа Генріха Ржевуського відбулись збори молодих і талановитих літераторів Волинсько-литовських земель, які отримали назву петербурзька котерія³.

У середині позаминулого століття слово «koteria» у польській мові вживалось у значенні суспільства, групи, товариства чи об'єднання певних осіб, які дотримувались спільної думки чи позиції. З 1838 р. учасниками петербурзької котерії, крім Г. Ржевуського, були: Міхал Грабовський, відомий та впливовий літературний критик, Ігнаці Головінський, письменник, публіцист та вчений-теолог, Юзеф Ігнаці Крашевський, тоді молодий і перспективний письменник, а також історик і публіцист Александр Пжездецький, письменник та видавець Александр Кароль Гроза, поет Густав Олізар. На першому етапі до неї також входили Костянтин Подвисоцький, Юліуш Струтинський, Кароль Швидзінський та Пляцид Янковський (John of Dykalp).

Група спочатку об'єдналась навколо «Петербургського тижневика» («Tygodnik Petersburski». *Gazeta urzędowa Królestwa Polskiego*, 1830 – 1858 pp.), що видавався у північній столиці імперії, від якої й отримав свою назву. Завдяки незвичайним особистостям, які згрупувались у петербурзьку котерію, у перші роки свого існування популярність видання сягнула далеко за межі регіональної й національної проблематики.

Основним ідейним орієнтиром групи було поширення слов'янофільських ідей, що не були позбавлені панславистських акцентів. Лідери групи Г. Ржевуський та М. Грабовський спрямовували діяльність котерії на пропаганду єдності польського, російського та українського народів і культур, віддаючи перевагу патронату Росії, яка у той час виборолала впливове місце у європейській політиці. Однак, у 1847 – 1849 рр. відбулось кардинальне розходження поглядів ряду членів котерії: між керівниками – з однієї сторони, та Ю. І. Крашевським, Г. Олізаром, співпрацівниками і письменниками альманаху «Зірка» («Gwiazda») – з іншої⁴.

Сучасні оцінки діяльності котерії досить непрості й неоднозначні⁵. Треба віддати належне: котерія значно активізувала культурне й літературне життя у

Південно-Західному краї й особливо на Волині, привернула погляди письменників до регіональної проблематики, збирання й вивчення історичних матеріалів мемуарів, спогадів, фольклору, мов, сприяла широкому розвитку нових літературних жанрів, таких як, наприклад, гавенда чи родова легенда. З іншої сторони, проімперська толерантність, ідея і пошук можливого співіснування й незрозуміла для південно-західного регіону Російської імперії ідея всеслов'янського об'єднання: під царським володарюванням відштовхнула від котерії значну частину волинян демократичного спрямування. Таку досить складну позицію Волинсько-литовської котерії (це також одна з синонімічних назв котерії того часу) можна пояснити тим, що основна частина власності її членів – земля і прибутки від господарювання на ній стали залежними від Російської імперії і нових соціально-політичних умов та юридичних наслідків, що виникли після розділів Речі Посполитої і тим самим зумовили пошук компромісної політики правобережної шляхти в цілому.

Проте тоді, у червні 1841 р., програма й діяльність котерії знаходились; ще у стадії формування й опрацювання ідеологічної та естетичної платформ. З'їзд у Чуднові, як писав Г. Ржевуський, повинен був стати симпозіумом любителів слов'янщини⁶.

Гостинний господар виконував у той час обов'язки маршалка дворянства Житомирського повіту, тільки що було завершено видання видатної книжки «Спогадів пана Северина Соплиці, чашника Парнавського» (1839 – 1841) у чотирьох томах, яке принесло Г. Ржевуському європейську відомість. У рукописі вже були завершені «Моралеописові суміші Яроша Бейли», «Історія людської цивілізації», роман «Листопад», ряд статей з проблем літератури, історії та релігії.

На чуднівський з'їзд були запрошені літератори, які щойно починали свою літературну кар'єру і подавали великі надії. Напередодні з'їзду Г. Ржевуський писав Ю. І. Крашевському: «Наша коаліція є найсильнішою відносно науки і навіть творчості. Якщо щиро візьмемось за справу з розумним планом, література буде владарювати негайно».

Відгукнулись на запрошення й приїхали М. Грабовський, І. Головінський, Ю. І. Крашевський, а також Теофіл Букар, співпрацівник петербурзького «Баламуту» («Bałamut»), в якому розмістив ряд нарисів під назвою «Бердичівські ярмарки», Марія Регіна Коженювська, відома на Правобережжі видавниця історичних атласів, Генрік і Володимеж Будзинські та Костянтин Ярошинський. Не змогли приїхати Костянтин Підвисоцький та Александр Пжездецький.

Зібрання чуднівської котерії проходило не у вигляді офіційних засідань, а в невимушених розмовах і прогулянках мальовничими берегами Тетерева, ялиноюю алеєю, яка вела від воріт до маєтку, тривалих бесідах у столовій залі з закритими дверима і кольоровими шибками у вікнах, що виходили до саду. Будь-які протоколи не велися, а все, що тоді відбувалось, сьогодні можна тільки реконструювати завдяки спогадам та листам.

³ Inglot M. Koteria petersburska // Słownik literatury polskiej XIX wieku / Pod red. J. Bachórzea i A. Kowalczykowej. – Wrocław-Warszawa-Kraków, 1994. – S. 438.

⁴ Стахеев Б. Ф. Литература 1832 - 1846 // История польской литературы: В 2 т. – Т. 1. – М.: Наука, 1968. – С. 270–271, 291.

⁵ Див.: Кирчів Р. Українка в польських альманахах доби романтизму. – К., 1965; *Poglądy literackie koterii petersburskiej w latach 1841 – 1843*. – Wrocław, 1961; Inglot M. *Polskie czasopisma literackie ziem litewsko-ruskich w latach 1832 – 1851*. – Warszawa, 1966; Janion M. *Uwagi o polskim słowianofilstwie* // *Kwartalnik instytutu Polsko-radzieckiego*. – № 1. – 1952; Wozniakiewicz-Dziadosz M. *Działalność literacka koterii petersburskiej a funkcjonowanie grupy* // *Poetyka i historia*. – Warszawa, 1968.

⁶ Choloniewski S. *Obrazy z galerii życia mojego*. – Lwów, 1890. – S. 145.

Мабуть, основна ідея зібрання полягала в об'єднанні зусиль літераторів у єдиний літературний напрямок, відстороненні від внутрішніх протиріч і розбіжностей заради однієї мети – служити мистецтву й рідній землі у нових історичних умовах. «З'їхались ми не тільки, щоб познайомитись, але для того, щоб якось настроїтись на один лад як співпрацівники «Athenaeum», але не знаю, чи так сталося», – писав М. Грабовський⁷. Г. Ржевський обстоював порозуміння й узгодження літературних напрямків провідних представників інтелектуального руху на Правобережжі, який повинен був представляти суспільну думку краю.

Г. Ржевський читав останні з написаних гавенд «Спогадів пана Северина Соплиці», уривки з роману «Листопад», Ю. І. Крашевський займався малюванням (відомий його олівцевий автопортрет тих днів)⁸, і всі безупинно говорили, сперечались, мріяли. М. Грабовський пізніше згадував про з'їзд, як про дуже приємні хвилини, але жалівся на велику кількість гостей, що не дозволило поговорити про багато речей ґрунтовно, як хотілось би.

Через чверть століття Ю. І. Крашевський, згадуючи про ті часи, зокрема, писав: «Пара днів минули весело в розмовах і прогулянках... Все, здавалось, повинно було сприяти зближенню сердець і розумів»⁹. А далі, що найбільш запам'яталось: «коли за келишком шампанського під час прощання у дворі... через темну синяву ночі пролетів вогненний метеор, блискучий, засліплюючий... Всім це здалось дивовижним. Метеор по суті своїй міг означати, що це літературне явище, вивпнене блиском на початку, повинно було неминуче згаснути»¹⁰.

Причиною ідейних розходжень стали наступні публічні виступи деяких членів котерії. У 1841 – 1843 рр. у Вільні було видано два томи «Моралеописових сумішів Яроша Бейли» Г. Ржевського, у яких автор різко критикував Волинське дворянство, писав про те, що польський народ був шляхетним і найвищий період свого розвитку пережив у саську добу, а прийняття космополітичних та раціоналістичних і, як наслідок, – антинародних та антикатолицьких ідей епохи просвітництва, на думку письменника, спровокували занепад шляхетських вільностей, прийняття «ганебної конституції» 3 Травня і у підсумку – занепад і розділи Польщі. В результаті автор підводив читача до думки, що подальше існування Польщі можливо лише у тісному союзі з Росією.

Не дивно, що після видання «Моралеописової суміші...» від котерії відійшли Ю. І. Крашевський (остаточно у 1849 р.), К. Підвисоцький, Г. Олізар, який написав публіцистичні «Змішування понять Яроша Бейли» (Wilno, 1842), трохи пізніше книгою «Безпутний бігос» (Wilno, 1849) різко виступив Тітус Щеньовський (Ізяслав Блепонський), а також Хілларі Залеський у «Творах Клементя Проташа» (Kijów, 1850).

⁷ List LXVIII do A.Przezdzieckiego 25 sierpnia 1841 r. // Michała Grabowskiego listy literackie / Wydał A.Bar. – Kraków, 1934. – S. 235.

⁸ Wallis M. Autoportrety artystów polskich. – Warszawa, 1993. – S. 111 – 112.

⁹ Kraszewski J. I. Z roku 1866. Rachunki. – Poznań, 1867. – S. 364.

Ю. І. Крашевський в одній з критичних статей писав про твори Г. Ржевського: «Добре, що твори називаються шляхетськими, тому що шляхетськими вони є за своєю суттю, а не польськими»¹¹. А Густав Олізар у своїй книзі «Змішування понять Яроша Бейли», яка написана у в'їдливій алегоричній формі, піддав дошкульній критиці твір Г. Ржевського, який Ярош Бейла написав нібито не маючи здорового глузду¹². Іронія Г. Олізара містила у собі безліч алюзій, зрозумілих швидше лише членам Волинсько-литовської котерії, і ніби продовжувала розпочату суперечку з проблем літератури й культури, у тому числі й української, а також освіти, релігії, історії і т. д. Позиція автора хоч і викладена езопівською мовою, є досить чіткою і зрозумілою. Г. Олізар відстоює кременецькі традиції, ідеї А. Фелінського і К. Кожмяна, А. Мальчевського і Ю. І. Крашевського, виступає проти бердичівського балагульства¹³, мамонства і Шпакевичів¹⁴ у літературі і суспільному житті.

Один з анонімних критиків твору Г. Олізара згодом напише: «Ця жартівлива фікція є витонченим викладенням здорової думки і мужнього характеру, принаймні одного волинсько-литовського письменника, який не належить до котерії одвічного чванства». І далі: «Твір Яроша Бейли не заслуговує критики, він менше важить другого твору, про нього написаного, проте добре вчинив, дуже добре вчинив пан Филипович¹⁵, що висміяв так дотепно ясновельможного Яроша»¹⁶.

Проте більш різка й відкрита боротьба проти петербурзької котерії спалахнула на початку 1843 р., коли на онуфрієвському ярмарку у Бердичеві (починалась 12 червня за старим стилем) розповсюдилась вітка про обурливий лист від 21 лютого 1843 р. М. Грабовського до Ю. Струтинського¹⁷, ад'ютанта Подільського і Волинського генерал-губернатора Д. Бібікова, що отримав в історії літератури назву «справа слов'янина».

У своєму листі М. Грабовський, який мріяв відкрити у Києві журнал «Слов'янин» і стати його редактором, писав, зокрема, про свою літературну діяльність, у якій завжди керувався принципами публічності та лояльності до влади, про про-

¹¹ J. I. Kraszewski o powieściopisarzach i powieści. Zbiór wypowiedzi teoretycznych i krytycznych. – Warszawa, 1962. – S. 140.

¹² До цього часу на Поліссі є цікавий вираз: написав, або п'яний як Бейла. Нетиповий антропонім для Правобережної України «Бейла», на перший погляд, невідомо як міг сюди потрапити?! Але, припускаємо, що це спочатку була рефлексія на твір Г. Ржевського, підсилена книгою Г. Олізара, а потім творчо перероблена народною уявою.

¹³ Слово балагула (Batagula) походить від ідіш *balagules* – «власник возу, підводи», має декілька значень: 1. назва дорожньої підводи, на якій їздили євреї; 2). Еврей-кучер, візник; 3). у Південно-західному краї: народник з польських поміщиків 1830 – 1850 рр.: Словник української мови / Упорядк. Б. Д. Грінченко. – Т. 1: А - Ж. – К., 1907. – С. 23. Див. також: Етимологічний словник української мови: У 7 т. – Т. 1: А - Г. – К.: Наукова думка, 1982. – С. 123. «Na Wołyniu zaś i Podolu balagula to rozklekotany wózek żydowski;... swojsty ruch wśród młodzieży szlacheckiej na terenie Ukrainy, Podola i Wołynia;... Centrum jej stanowił Berdyczów z okolicą»: Seńkiw I. Biuletyn Polsko-Ukraiński // Tygodnik Ilustrowany. – № 46 (185). – 1936. – S. 474 – 475. Бердичівські балагули – епатажна поведінка шляхетської молоді середнього достатку, яка сформувалась у Бердичеві в середині тридцятих років XIX століття й до середини сорокових років охопила всю Правобережну Україну.

¹⁴ Шпакевич – один із образів «Змішування понять Яроша Бейли» Г. Олізара. Це секретар, що завідував аптекою та коморою Яроша Бейли, який нібито записав та самовільно видав марення свого господаря, що знаходився у гарячці. Шпакевич – алегоричний образ, який втілює літературний конформізм, продажність та епігонство.

паганду слов'янофільської ідеї, де кожен має робити свій внесок і допомагати у цьому, про наслідки поразки листопадового повстання, які стали причиною для дискредитації ідеї панславізму, про ідею єдності слов'ян під монаршим єдиновладдям, необхідність спрямування польського патріотизму на користь великої російської держави, про організацію великого союзу слов'янських народів, заснованого не на федеративних правах, а тільки під патронатом Росії, нарешті, обов'язок літератури бути посередником між урядом і суспільством.

Зміст листа одразу обурив усю прогресивну громадськість не тільки Волині, а й всієї Правобережної України. І, як не дивно, він не сподобався самому Д. Г. Бібікову, який побачив у листі спробу замаху на його повноваження і владу. «Дурень, – промовив генерал-губернатор, – він (М. Грабовський – В. С.) вважає себе розумнішим від мене». І, помовчавши, додав: «Повідомте йому, що я маю у Радомислі вакансію на посаду начальника поліції, нехай складе прохання...»¹⁵.

Це по суті стало фіналом і петербурзької котерії, і чуднівського з'їзду польських письменників – першого в історії не тільки Волині, а й Польщі та Росії, що так яскраво спалахнув, неначе метеор...

Однак, неможливо не зауважити, що деякі проголошені ідеї котерії, серед яких, наприклад, ідеї єдності слов'янства отримали з часом самотужку правобережну трансформацію. Складне становище шляхти у країні художня література переосмислила на свій манер. Проімперська ідея загальнослов'янської єдності набула яскраво вираженої та чітко окресленої ідеї общинності та споконвічного братерства польської спільноти саме Правобережжя.

Прагнення польськомовної літератури Правобережжя до збереження окремішності своєї спільноти, як дієвого і єдиного засобу самозбереження і єдності, створила свою особливу художню традицію, яка перегукується з компаративною етикою дворянства Волині, Київщини і Подолу. Її особливість полягала у наявності майже в кожному художньому творі звертання до представників славнозвісної правобережної шляхти, чий роди чимало зробили для розвитку краю: Барановські, Бежинські, Бехі, Бореїкі, Браницькі, Букари, Вацьковські, Виговські, Вонсовичи, Вороничи, Ворцелі, Ганські, Гіжицькі, Гленбоцькі, Голенбіовські, Головінські, Дашкевичи, Залеські, Зелінські, Іллінські, Каленські, Карвицькі, Киселі, Коркушки, Корчевські, Костюшки, Ледоховські, Любомірські, Меленівські, Можаровські (Можайські), Немиричі, Олізари, Омецинські, Ошчаповці (Ущаповці), Пауши, Піотровські, Потоцькі, Проскури, Прушінські, Ржевуські, Сангушки, Сапегі, Сташкевичи, Степковські, Стецькі, Тележинські, Третяків-

¹⁵ Книга Г. Олізара була видана під псевдонімом А. Филиповича.

¹⁶ Przegląd naukowy. – № 23. – 1842. – S. 934.

¹⁷ Оригінал не зберігся, лист надруковано: Demokrat Polski. – Paryż, 1843. – S. 130–132; Wiśniowski T. Panślawizm czyli wszechsłowiańszczyzna // Pamiętnik Towarzystwa Demokratycznego. – T. III. – Paryż, 1843. – S. 197 – 205; Choleńewski St. Obrazy z galerji życia mojego. – Lwów, 1890. – S. 156–169; Rolle M. Żywot polityczny M. Grabowskiego // Przewodnik Naukowy i Literacki. – Lwów, 1908. – S. 699 – 709; In illo tempore. – Brody, 1914. – S. 141 – 154.

ські (Третякі), Трипольські, Тишкевичи, Фальковські, Фелінські, Ходаковські, Чайковські, Чарторийські, Чацькі, Черняхівські, Четвертинські, Чоповські (Чаповські), Яблоновські та багато інших пишно репрезентують цвіт правобережної еліти, представники якої переходять з певними змінами з одного твору до іншого. Правобережна спільнота та риторичні звертання до неї містили потужний психологічний вплив, суть якого полягала, перш за все, у філософії слов'янської єдності та тяжінні до общинного способу життя і вирішення справ, як говорять: «триматися купи». По-друге, – у бінарній системі «свій – чужий» – у психологічному тиску на «іншого», бо дійсно безмежний перелік представників правобережного дворянства дозволяє створити досить переконливе уявлення про її чисельні можливості. Однак, крім «традиційного» протиставлення польськомовного мешканця росіянам-москалям, відчувається також аллозорна іншість малої батьківщини – Правобережжя – великопольськості і навіть австрійськості.

Власне тенденція «свій – чужий», що з'явилась вже на початку століття XIX, спостерігається, починаючи від прижиттєвого зібрання творів А. Фелінського «Pisma własne i przekładania wierszem», і знаходить свою художню пролонгацію у творах Т. Бобровського, М. Грабовського, А. Грози, Є. Івановського, Ф. Ковальського, Ю. І. Крашевського, Ю. Коженювського, Г. Олізара, Н. Олізара, Г. Ржевуського, М. Чайковського та багатьох інших. Почуття і відчуття єдиної спільноти, єдиного народу Правобережжя, єдиної культури – були викликані вимогами та особливостями історичного часу. Це стали оригінальною і типологічною рисою правобережного красного письменства.

Анотації:

Artykuł poświęcony jest kwestiom życia literackiego i kulturalnego w środowisku inteligencji na Ukrainie Prawobrzeżnej po powstaniu 1831 roku. W artykule został podjęty problem «swój – cudzy», który nadal zostaje aktualny.

The article is dedicated to questions of literal and cultural life of intelligenzia living on the the right-bank of Ukraine after the rebellion of 1831. In the article the problem of belonging to this or that group is raised, which now remains urgent.

Стаття присвячена питанням літературного і культурного життя у середовищі інтелігенції на Правобережній Україні після повстання 1831 року. У статті піднято проблему «свого-чужого», яка і у наш час залишається актуальною.

Статья посвящена вопросам литературной и культурной жизни в среде интеллигенции на Правобережной Украине после востания 1831 года. В статье рассматривается проблема «своего-чужого», которая и сейчас остается актуальной.